

باسمه تعالی

ابیات برگزیده الفیه ابن مالک جهت حفظ در کلاس صمدیه

۱- تعریف کلام

کَلَامُنَا لَفْظٌ مُفِيدٌ كَ «استقم» و اسم و فعلٌ ثُمَّ حَرْفٌ الْكَلِمُ

۲- نشانه اسم

بِالْجَرِّ وَ التَّنْوِينِ وَ النِّدَا وَ «أَل» وَ مُسْنَدٌ لِلْإِسْمِ تَمَيِّزٌ حَصَلَ

تبصره: البته ممکن است فعل در رسم المصحف یا شعر، تنوین بگیرد:

خَطَّانٍ لَا يُقَاسَانِ خَطُّ الْعَرُوضِ وَ خَطُّ الْقُرْآنِ

مانند آیه لنسفعا (۳۱ یوسف) و لیکونتا (۱۵ علق) و نیز بیت ۳۶ (أفردا) و ۴۸ (فلا تحيفا) و ۵۱ (حذا) در همین مقال.

*حروف جرّ (در غیر الفیه):

باء و تاء و کاف و لام و واو و منذ و مذ خلا

رُبَّ حَاشَا مِنْ عَدَا فِي عَنْ عَلِي حَتَّى إِلَى

*معارف:

معارف شش بُود، مضمر، اضافه عَلم، ذواللام، مُوصول و اشاره

[و صمدیه افزود: معرّف به نداء: منادای نکره مقصوده]

٣- نشانه فعل

بـ «تَا» فَعَلْتَ وِ أَتَتْ وِ «يَا» اِفْعَلِي وِ «نُونٍ» أَقْبَلَنْ فَعْلٌ يَنْجَلِي

٤- جواز حذف كان بعد «إِنْ» يا «لَوْ»

وِ يَحْذِفُونَهَا وِ يُبْقُونَ الْخَبْرَ وِ بَعْدَ «إِنْ» وِ «لَوْ» كَثِيراً ذَا اشْتَهَرَ

٥- حكم حذف عامل مفعول مطلق

وِ حَذَفَ عَامِلِ الْمُؤَكِّدِ امْتَنَعَ وِ فِي سِوَاهُ لِدَلِيلِ مُتَّسِعٍ

٦- تعريف نكره

نَكْرَةٌ قَابِلٌ «ال» مُؤَثَّرًا أَوْ وَاقِعٌ مَوْقِعَ مَا قَدْ ذُكِرَا

٧- حال واقع شدن مصدر

وِ مَصْدَرٌ مُنْكَرٌ حَالًا يَقَعُ بِكَثْرَةِ كـ «بَغْتَةً زَيْدٌ طَلَعَ» [أَيِ بَاغِتًا]

٨- تعريف مصدر

المَصْدَرُ اسْمٌ مَا سِوَى الزَّمَانِ مِنْ مَدْلُولِي الْفِعْلِ كـ «أَمِنْ» مِنْ «أَمِنْ»

۹- حذف نون از مضاف

نونا تلی الاعراب او تنویناً
مما تُضیفُ احذف ک «طُورِ سِینا»

۱۰- عامل رفع مبتدا و خبر

و رَفَعُوا مبتداً بالابتدا
کذاک رَفَعُ خبرٍ بالمُبتدا

۱۱- اصل در بناء

و کلُّ حرفٍ مُستَحِقٌّ لِلبناء
و الاصلُ فی المَبْنِیِّ اَنْ یُسَکَّنَا

۱۲- علت بناء اسم

والاسمُ منه مُعَرَّبٌ و مَبْنِیٌّ
لِشَبِّهِ مِنَ الحُرُوفِ مُدْنِی (مُدْنِ)

۱۳- حکم ضمیر در خبر مفرد

والمفردُ الجامدُ فارغٌ ؛ و اِنْ
یُشْتَقُّ فَهُوَ ذُو ضَمیرٍ مُسْتَكِنٍ

۱۴ و ۱۵- شرایط هشتگانه ساخت فعل تعجب و افعال تفضیل:

و صُغُهُمَا مِنْ ذِی ثَلَاثٍ^۳ صُرْفًا^۲
^۴قَابِلِ فَضْلِ^۵ تَمَّ^۶ غَیْرِ ذِی انْتِفَا

و^۷ غَیْرِ ذِی وَصْفٍ یُضَاهِی «أَشْهَلًا»
و^۸ غَیْرِ سَالِکِ سَبِيلٍ «فُعَلًا»

سیوطی: اِی مِنْ^۱ فَعْلٍ ذِی ثَلَاثٍ

۱۶- تعریف صفت مشبهه:

صِفَةٌ اسْتُحْسِنَ جَرُّ فاعِلٍ
مَعْنَى بِهَا الْمُشَبَّهَةُ اسمُ الفاعِلِ

۱۷- رجحان حذف تاء در افعال نعم و بئس:

و الحذفُ في «نعم الفتاة» استحسُّوا لِأَنَّ قَصْدَ الْجِنْسِ فِيهِ بَيِّنٌ

۱۸ و ۱۹- اصل در تقدم فاعل:

الاصلُ في الفاعلِ أَنْ يَتَّصِلَا
و قد يُجاءُ بِخِلَافِ الاصلِ
و الاصلُ في المفعولِ أَنْ يَنْفَصِلَا
و قد يَجِيءُ المفعولُ قَبْلَ الفِعلِ

۲۰- تعريف مفعول معه:

يُنْصَبُ تَالِي الْوَائِ مَفْعُولاً مَعَهُ
في نحو «سِيرَى وَ الطَّرِيقَ مُسْرِعَةً»

۲۱- مواردی که می تواند نائب فاعل باشد غیر از مفعول به:

وَ قَابِلٌ مِنْ ظَرْفٍ أَوْ مِنْ مَصْدَرٍ
أَوْ حَرْفٍ جَرٍّ بِنِيَابَةٍ حَرِيٍّ

۲۲ و ۲۳- سه مورد از موارد وجوب حذف خبر:

وَ بَعْدَ «لَوْلَا» غَالِباً حَذْفُ الْخَبَرِ^۱
وَ بَعْدَ «وَأَوْ» عَيِّنَتْ مَفْهُومَ «مَعَ»
وَ «بَعْدُ» أَيْ: وَ «بَعْدَهُ» أَيْ «بَعْدَ الْمُبْتَدَأِ»
حَتْمٌ؛ وَ فِي نَصِّ يَمِينٍ ذَا اسْتَقَرَّ
كَمِثْلِ «كُلُّ صَانِعٍ وَ مَا صَنَعَ»

۱- منظور از حذف خبر، همان تقدیر خبر است.

۲۴- مصدر نعت واقع می شود:

وَ نَعْتُوْا بِمَصْدَرٍ كَثِيراً
فَالْتَزَمُوا الْإِفْرَادَ وَ التَّذْكِيرَ

۲۵- اصل تقدم مبتدا و تأخر خبر است مگر با وجود قرينه:

و الْأَصْلُ فِي الْأَخْبَارِ أَنْ تُؤَخَّرَا وَ جَوَّزُوا التَّقْدِيمَ إِذَا لَاضَرَّرَا

۲۶- دو حکم غالبی حال:

و كَوْنُهُ مُنْتَقِلًا مُشْتَقًّا يَغْلِبُ لَكِنْ لَيْسَ مُسْتَحَقًّا

۲۷- یکی از مواضع وجوب تقديم خبر:

و نَحْوُ «عِنْدِي دِرْهَمٌ» وَ «لِي وَطَرٌ» مُلْتَزِمٌ فِيهِ تَقْدِيمُ الْخَبَرِ

۲۸- ترتیب توابع:

قَدِّمِ النَّعْتَ فَالْبَيَانَ فَأَكِدِّ ثُمَّ أَبْدِلْ وَ آخِرَ بَعْطِفِ الْحُرُوفِ

۲۹ و ۳۰- حروف مشبیه بالفعل و حکم عطف بر خبر إِنَّ

[و نیز فهرست حروف ششگانه مشبیه بالفعل]:

و جَائِزٌ رَفَعُكَ مَعْطُوفًا عَلَى مَنصُوبٍ «إِنَّ» بَعْدَ أَنْ تَسْتَكْمِلَا
و أُلْحِقْتُ بِ«إِنَّ»، «لَكِنْ وَ أَنْ» مِنْ دُونِ «لَيْتَ وَ لَعَلَّ وَ كَأَنَّ»

۳۱- شرایط عمل «ما» شبیه به لیس:

إِعْمَالُ «لَيْسَ» أَعْمِلَتْ «ما»^۱ دُونَ «إِنْ» مَعَ^۲ بَقَا النَّفْيِ وَ^۳ تَرْتِيبِ زُكْنِ
زُكْنٍ: عَلِمَ // بَقَا = بَقَاء

۳۲- اعمال اسم فاعل (شرط عمل اسم فاعل در مفعول به آن است که زمانش حال یا استقبال باشد):

كَفَعَلِهِ إِسْمُ فَاعِلٍ فِي الْعَمَلِ إِنْ كَانَ عَنْ مُضِيِّهِ بِمَعَزِلٍ

۳۳ و ۳۴ و ۳۵- موارد جواز «ال» داشتن مضاف:

وَ وَصَلُ «ال» بِذَا الْمُضَافِ مُغْتَفَرٌ إِنْ وَصِلْتَ بِالثَّانِ كَ «الْجَعْدِ الشَّعْرِ»
أَوْ بِالَّذِي لَهُ اضْيَافَ الثَّانِي كَ «زَيْدُ الضَّارِبِ رَأْسِ الْجَانِي»
وَ كَوْنُهَا فِي الْوَصْفِ كَافٍ إِنْ وَقَعَ مَثْنً أَوْ جَمْعاً سَبِيلُهُ اتَّبَعَ

۳۶- حیثیات مفعول مطلق از منظر تعداد:

وَ مَا لِتَوْكِيدٍ فَوْحِدٍ أَبَدًا وَ ثَنٍّ وَ اِجْمَاعٍ غَيْرُهُ وَ أَفْرَدًا (أَفْرَدَنَ)

۳۷ تا ۳۹- شرائط عمل مفعول له:

يُنْصَبُ مَفْعُولًا لَهُ ^۱ الْمَصْدَرُ إِنْ ^۲ أَبَانَ تَعْلِيلًا كَ «جُدْ شُكْرًا وَ دِنَ»
وَ هُوَ بِمَا يَعْمَلُ فِيهِ مُتَّحِدٌ ^۳ وَقْتًا وَ ^۴ فَاعِلًا؛ وَ إِنْ شَرَطُ فَقَدْ ...
... فَاجْرُرُهُ بِاللَّامِ، وَ لَيْسَ يَمْتَنِعُ مَعَ الشَّرْوَطِ كَ «لِزْهَدٍ ذَا قَنَعَ»

۴۰- تعریف حال:

الْحَالُ وَصْفٌ فَضْلَةٌ مُنْتَصِبٌ مُفْهِمٌ «فِي حَالٍ» كَ «فَرَدًا أَذْهَبُ»

۴۱ و ۴۲- تعریف مفعول فیه:

«فی» بِاطْرَادِکَ «هُنَا امْكُثْ اَزْمُنًا»

الظرفُ وقتٌ اَوْ مکانٌ ضَمِنَا

وَ کُلُّ وَقْتٍ قَابِلٌ ذَاکَ وَ مَا

یَقْبَلُهُ الْمَکَانُ اِلَّا ^۱ مُبْهَمًا ...^۱

۴۳- علامت فعل متعدی:

«ها» غَیْرِ مَصْدَرٍ بِهِ نُحُو «عَمِلَ»

علامة الفعلِ الْمُتَعَدِّی اَنْ تَصِلَ

۴۴ و ۴۵- منصوب بنزع خافض:

وَ اِنْ حُذِفَ ^۲ فَالْنَّصْبُ لِلْمُنْجَرِّ
مَعَ اَمْنٍ لَبَسِ کَ «عَجِبْتُ اَنْ یَدُوَا»

وَ عَدَّ لَا زِمًا بِحَرْفِ جَرِّ
نَقْلًا؛ وَ فِی «اَنَّ وَ اَنْ» یَطْرُدُ

۴۶- حال همواره نکره است ولو معنی:

وَ الْحَالُ اِنْ عُرِفَ لَفْظًا فَاعْتَقِدْ *** تَنْکِیْرُهُ مَعْنٰی کَ «وَ حَذَّکَ اجْتَهِدْ» [اٰی مُنْفَرِدًا]

۴۷ و ۴۸- مضاف الیه فقط در یکی از سه فرض، ذوالحال واقع می شود:

اِلَّا اِذَا اقْتَضٰی الْمُضَافُ عَمَلَهُ

وَ لَا تُجَزَّ حَالًا مِنَ الْمُضَافِ لَهُ

اَوْ مِثْلَ جُزْئِهِ فَلَا تَحِیْفًا^۳

اَوْ کَانَ جُزْءًا مَا لَهُ اُضِیْفًا

۱. دو مورد دیگر هم جزء استثنائات است که در بیت بعدی الفیه در بحث «مفعول فیه» آمده (مقادیر و ما صیغ من الفعل)

و در این جا ذکر نشد چراکه صمدیه ذکر نکرده.

۲. از باب ادغام کبیر ساکن شده است مثل آیه ۱۱ یوسف (لا تَأْمَنَّا) که اصلش «لا تَأْمَنُنَا» بوده (لا نافیة است نه ناهیه). نیز

مثل آیه ۸۰ انعام (اُتْحَاجُوْنِی) که اصلش «اُتْحَاجُوْنِی» بوده.

۳. فلا تَحِیْفًا (=تَحِیْقِن): این کلمه اصطلاحاً متمم بیت است از باب «ای طلبه»! و معنایش این است: با مراعات این قواعد به

خودت ظلم نکن.

۴۹- تعریف تمیز:

اسمٌ بِمَعْنَى «مِنْ» مُبَيِّنٌ نَكِرَةٌ يُنْصَبُ تَمِيزاً بِمَا قَدْ فَسَّرَهُ

۵۰- یکی از موارد مهم تمیز نسبت (كَفَى بِاللَّهِ حَسِيباً/ لِلَّهِ دَرُّهُ فَارِساً):
وَبَعْدَ كُلِّ مَا اقْتَضَى تَعَجُّباً مَيِّزٌ كَ«أَكْرَمَ بِمُحَمَّدٍ»^۱ (ص) أَباً»

۵۱- حروف جرّ منوی در باب اضافه:

وَالثَّانِي أَجْرُ وَانِ «مِنْ» أَوْ «فِي» إِذَا لَمْ يَصْلُحْ إِلَّا ذَاكَ وَ «الْلام» خُذاً

هر جلسه بر حجم محفوظات افزوده خواهد شد ... منتظر بقیه اش باشید.

۱. البته در متن شعر الفیه به جای نام مبارک نبی اکرم صلی الله علیه و آله، نام شخص دیگری آمده است. لذا شعر او به نحوی که به وزن شعری خللی وارد نشود، تغییر یافت.